

ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО В ДОКУМЕНТАХ

УДК 069.2:351.853(091):94(477-25)«1920»

С.І. ІВАНИСЬКО.

Спроби створення Муніципального музею міста Києва на базі Митрополичого будинку Софії Київської в 20-х роках ХХ століття

У статті розглядається стан архітектури Митрополичого будинку Софії Київської між першою та другою світовою війнами та спроби перетворити споруду на Муніципальний музей міста Києва.

Ключові слова: Митрополичий будинок, Софія Київська, музей міста Києва, охорона пам'яток

Серед пам'яток барокового мистецтва України значне місце посідає Митрополичий будинок комплексу Софійського собору. Одним із визначальних в історії пам'ятки став період після революції. Радянська влада провела націоналізацію Софійського собору разом з усіма спорудами та майном, потім комплекс неодноразово передавали різним адміністративним та науковим установам. Пам'яtkоохоронці планували створити на базі Софійського собору музей, а Митрополичого будинку – Муніципальний музей міста Києва. Саме ініціативі створення музейної установи на базі Митрополичого будинку Софійського собору в Києві присвячена дана публікація.

Сучасна історіографія нараховує сотні праць присвячених комплексу Софійського собору, питаннями охорони пам'яток Києва між першою та другою світовою війнами, діяльності наукових, музейних, пам'яtkоохоронних установ тощо. Це, передусім, науковий доробок С. Заремби, В. Акуленка, О. Нестулі, Н. Нікітенко, Г. Логвина, Ю. Асєєва, М. Кресального, І. Преловської та інших. Проте, в них окремо не розглядалася спроба створення Муніципального музею міста Києва на базі Митрополичого будинку Софії Київської.

На початку червня 1919 р. з ініціативи Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини та архітектурної секції підвідділу з ліквідації майна релігійних установ при відділі соціального забезпечення Київського губерніяльного виконавчого комітету (Полір) розпочали створення музею релігійного культу, що мав розміщуватися у Митрополичому будинку Софійського комплексу. Уповноваженим з влаштування музею був М. Глоба (керівник секції релігійного культу Поліру), йому допомагали Ю. Красицький і К. Бедок [1]. Пропонувалося створити кілька відділів: церковної археології, історії церкви, предметів релігійного культу, церковного облачення, церковного начиння, іконопису та церковного живопису, церковних книг, церковних меблів.

На думку засновників музею, найбільш яскраві та досконалі зразки творів мистецтва належали саме до церковної старовини. Тому всі предмети, які зберігалися в різних церковних ризницях і приховані від очей віруючих та науковців, слід зібрати в одному музеї з постійним доступом [2]. Планувалося, що основою експозиції стануть фрагменти мармурового декору Софійського собору, що зберігалися в хрещальні собору.

Із Софійського собору та інших храмів Києва запланували зібрати матеріали, що відповідали концепції музею, мали історичне чи мистецьке значення [3]. В музеї були представлені рештки мармурового оздоблення собору, зразки давньоруської підлоги, фотографії, креслення тощо.

У серпні того ж року й органи влади визнали необхідність створення Музею релігійного культу та доручили М. Глобі скласти кошторис музею (іноді в документах його називають Четвертим державним історичним музеєм). Проте, всі речі, взяті з храмів, монастирів й інших культових установ, пропонувалося тимчасово повернути релігійним громадам до видання відповідної постанови [4]. Старокиївська парафія УАПЦ, що розміщувалася в Софійському соборі, також наполягала на поверненні речей, узятих із храму [5].

Однак, напевне, не всі предмети були повернуті. Полір передала Митрополичий будинок разом із усім майном, що там знаходилося (крім майна археологічного інституту, історичного музею та лаври) Раді Співки Українських православних парафій. Музей також залишився в цьому будинку [6].

Під час денікінської окупації музеєм став опікуватися створений при Університеті св. Володимира Комітет охорони пам'яток історії [7]. Почалася робота з розширення та поповнення музею, яка була продовжена після повернення радянської влади.

Проте, пам'яткоохоронне та музейне законодавство нової радянської держави тільки розроблялося. Колекція матеріалів, що зберігалася в хрещаль-

ні собору та цінних речей із його ризниці, напевне, не отримала офіційного оформлення як музейне зібрання. В митрополичому будинку перебував Київський архітектурний інститут та Академія мистецтв. Про матеріали, що там зберігалися, говорили як про звалені шматки мармуру, шиферу та капітелей із св. Софії [8]. Співробітники Софійської комісії планували заснувати новий музей у нартексі собору і повернути туди фрагменти архітектурного декору з собору, що знаходилися в Митрополичому будинку.

У 1924 р. виникла ще одна проблема, пов'язана зі спорудою, вирішенням якої займалися співробітники Софійської комісії. Вони зазначали недбайливе використання Митрополичого будинку Академією мистецтв та Архітектурним інститутом [9]. В одному з приміщень розмістили друкарню з важкими типографськими машинами, струс від роботи яких загрожував цілісності споруди. Рішенням Комісії було створено підкомісію для огляду архітектурного стану Митрополичого будинку в складі: Ф. Ернста, В. Осьмака, С. Прокоф'єва [10]. Вчені констатували, що необхідно провести капітальний ремонт споруди і недопустимо встановлення важких типографських машин там (додаток 1). Також було відмічено надзвичайний факт: частину дерев'яних конструкцій випиляли і, напевно, використали для опалення. Через це частина стелі та кривілі обвисла і була підперта стійками [11]. Непокоїло вчених і те, що в саду Митрополичого будинку мешканці навколишніх будинків улаштували звалище та викопували ями для сміття [12]. Губкопмис звертався до місцевих органів із проханням перенести звалище в інше місце. Співробітники ВУАК клопоталися перед губернiальним відділом народної освіти про створення умов для охорони цієї пам'ятки архітектури, виділення іншого приміщення для Архітектурного Інституту та Академії Мистецтв, та передачу споруди у відання ВУАН.

На початку 20-х років ХХ ст. у співробітників архітектурно-монументальної секції Археологічної комісії ВУАН виникла ідея створення музею старої архітектури Києва та його околиць [13]. В 1925 р ВУАК повернувся до ідеї створення музею, присвяченого історії Києва, під назвою Муніципальний музей міста Києва. Основною метою його визначалася демонстрація та популяризація серед широких мас результатів археологічних та історичних досліджень, відтворення життя міста з найдавніших часів до сучасності. Серед експонатів музею планувалися як автентичні речі (результати розкопок ВУАК і матеріали з різних київських музеїв), а також їх копії та фотографії (додаток 2). Найкращим приміщенням для цього музею було визнано Митрополичий будинок.

Голова ВУАК О. Новицький звернувся до голови Київського виконкому П.П. Любченко з пропозицією організації подібного музею [14]. Було створено відповідну комісію за участі представників ВУАН, міськради і виконкому.

Наприкінці 1927 р. ВУАК розгортає свою діяльність зі створення Муніципального музею, передачі Митрополичого будинку Софійській Комісії. В листопаді відбулося кілька нарад з приводу створення музею, зокрема і Музейна нарада з ініціативи уповноваженого Укрнауки Л.М. Левицького [15]. Питання організації музею міста Києва нарада визнала першочерговим. Найбільш придатним приміщенням назвали Митрополичий будинок. Нарада вирішила прохати Окрвиконком та Укрнауку відремонтувати споруду (коштом міського комунального господарства), передати її у відання ВУАН для створення установи. Укрнауку просили асигнувати кошти на устаткування й утримання муніципального музею.

На той момент в Митрополичому будинку розміщувався Центральний історичний архів. ВУАК клопотався про перенесення архіву в інше місце [16]. Представник архіву на Музейній нараді протестував, він заперечував, що дії архіву завдають значної школи споруді, зазначав, що пошкодження стосуються лише прибудов, вказував на складність перевезення фондів.

Проект Муніципального музею, запропонованого ВУАК, обговорювали в Комісії старого Києва. До музею планували вилучити фонди музею Десятинної церкви, Кирилівської церкви, відділ давнього Києва з музею ім. Шевченка [17]. Комісія Старого Києва своїми представниками на нараду в справі організації музею м. Києва призначила В.І. Щербину, В.Г. Кричевського, О.С. Грушевського та В.Г. Ляскоронського.

Наприкінці 1927 р. з метою організації музею створили комісію у складі представників від Комісії старого Києва, Археологічної комітету, Міськради, Окрплану, Інспектури охорони пам'яток культури, керівником комісії визначили М.С. Грушевського [18].

Тоді ж, було вирішено провести новий огляд архітектурного стану Митрополичого будинку. До складу комісії увійшли Київський крайовий інспектор охорони пам'яток культури Ф.Л. Ернст, архітектори П.С. Андріїв, Д.І. Катонін, М.К. Паркалаб [19]. Комісія в черговий раз указувала на необхідність негайного ремонту (додаток 3).

Укрнаука та міська влада підтримали створення музею міста Києва. Комісії Старого Києва доручили знайти приміщення та скласти структуру музею. ВУАК, Софійська комісія, комісія Старого Києва одногосно вказали, що найбільш придатним для цього є Митрополичий будинок Софійського комплексу, оскільки музей вдало розміщений в центрі старого міста, в історичному центрі Києва, а сама споруда є пам'яткою архітектури. В грудні того ж року на Музейній нараді для впорядкування київських музеїв при уповноваженому Укрнауки підтримали ініціативу ВУАК.

НКО підтримав утворення Муніципального музею міста Києва, забажавши, щоб кошти на це були виділені з місцевого бюджету [20]. Однак, ОВК спочатку зволівав із виділенням приміщення та коштів, а згодом взагалі відмовився. Пізніше, питанням створення Муніципального музею опікувалася лише Комісія старого Києва. В рамках цієї комісії було створено спеціальну підкомісію щодо створення Муніципального музею м. Києва. Вона складала кошторис, працювала над структурою музею. О. Гермайзе, П. Курінний, В. Данилевич здійснювали добір експонатів [21].

Перед початком 1929/1930 бюджетного року Комісія нагадала про цю справу уповноваженому Укрнауки. Проте, ніякого сприяння в створенні установи не отримала [22]. Тоді ж у середовищі пам'яткоохоронців виникла ідея створення нової музейної установи, куди мали входити пам'ятки Софійського комплексу. Навесні 1929 р. Київський крайовий інспектор охорони пам'яток культури Ф. Ернст під час обговорення діяльності Софійської комісії у присутності голови Укрнауки висловив побажання створення заповідника «Київський акрополь», куди планували включити і комплекс Софійського собору. Інспектура розробляла план і структуру цього заповідника [23]. До складу «Київського акрополя» планувалося включити Софійський комплекс, Михайлівський Золотоверхий, Трьохсвятительську, Андріївську, Десятинну церкви й інші пам'ятки Старого міста [24]. Заповіднику планувалося надати республіканського значення. Початком організації «Київського акрополя» в Інспектурі вважали закриття Десятинної церкви, для перетворення її на музей.

Загалом, у 1929–1930 роках існувало кілька ініціатив пам'яткоохоронців щодо Софійського комплексу: Всеукраїнське музейне містечко отримало згоду від НКО на приєднання Софійського комплексу як філіалу [25] (планувалося утворити там антирелігійний музей); Інспектура почала створення заповідника «Київський акрополь» [26]; Софійська комісія вимагала створити Софійський музей [27] (додаток 4); Комісія старого Києва клопоталася про створення Муніципального музею міста Києва [28].

Результатом неузгодженості дій пам'яткоохоронців та науковців стало те, що створення музею на базі комплексу Софійського собору відклалося ще на кілька років. У 1934 р. було закрито останній діючий храм на території Софійського комплексу, а пам'ятки Софійського монастиря стали «Софійським музеєм», філіалом Всеукраїнського музейного містечка. Забулася також ініціатива створення Муніципального музею міста Києва на базі Митрополичого будинку Софії Київської. Там спочатку розміщувався Архів революції, а потім, до початку радянсько-німецької війни, Комендатура Києва. Музей історії Києва створено лише 1978 р. за постановою Ради Міністрів УРСР.

Додаток 1

АКТ

13 марта 1925 года мы нижеподписавшиеся, осматривали по поручению Археологического Комитета при Украинской Академии Наук здание бывшего Мирополитанского дома в усадьбе Софиевского Собора и нашли:

1) в фасадной части здания, обращенной в сторону Собора, в первом этаже расположена типография,

2) в левом выступе в помещении перекрытом цилиндрическим сводом и полукуполом с распалубками, находится типографская машина весом около 350 пуд, установленная без особого фундамента непосредственно на половых досках, которые дали значительный прогиб. По свидетельству акта от 5 января 1925 г. и по словам присутствовавших лиц пол указанного помещения сделан на лагах, при чем подвала под этим помещением не имеется. Обследовать это устройство нам не представилось возможным, так как часть подвала, примыкающая к стенам этого посещения сплошь занята дровами.

3) В стенах этого помещения и в перемычке над окнами имеются вертикальные трещины, а в сводах и распалубках трещины идут по различным направлениям. В некоторых местах трещины расчищены и на них наложены гипсовые маяки. Накладка маяков произведена за 10 дней до осмотра. Трещин на маяках не наблюдается.

4) В соседнем помещении и других, расположенных в первом этаже по фасаду здания и также перекрытых сводами, трещин нет.

5) В этих помещениях, находящихся над погребями, перекрытых сводами, установлены две машины, весом одна около 250 пуд., а другая около 125 пуд.

6) В правом выступе, симметричном с левым и также перекрытом цилиндрическим сводом и полукуполом с распалубками, размещены типографские кассы. Трещин в сводах здесь не имеется; по фасаду видны штыри заделанных в этом месте железных анкеров. Это обстоятельство заставляет предположить, что в свое время здесь также были трещины, заставившие прибегнуть к укреплению стен анкерами.

7) Обследовав все комнаты 2-го этажа, мы нашли на потолках ряд трещин, идущих главным образом параллельно фасадным стенам, трещины эти в некоторых местах переходят в поперечные стены и переборки.

8) Осмотрев чердачные помещения, мы обнаружили значительное расстройство строительных форм: затяжки шпренгелев во многих местах выпилены, что судя по свежему распилу дерева, произошло сравнительно недавно, в некоторых стропилах вынута также часть нижних подкосов при чем кровля местами обседа и опирается на подставленные стойки и старинные пластинчатые переборки, которые в свою очередь выпучились и вышли из вертикального помещения.

9) На основании всего вышеизложенного приходим к заключению:

а) происхождение трещин как в потолках, так и в стенах и сводах несомненно зависит от горизонтального распора, который дают стропила, лишенные своих затяжек;

б) потому в первую очередь и неотложно должны быть капитально отремонтированы строительные формы, состояние которых грозит обвалом крыши, а затем и потолочных переборок;

в) кроме того должны быть укреплены анкерами поврежденные сводчатые перекрытия левого выступа;

г) в виду того, что здание бывшего Митрополитанского дома представляет собой постройку, существующую около 200-х лет, и поэтому требующую особой бережности в отношении способа ее использования, нельзя не признать, что установка в нем машин большого веса и дающих хотя бы незначительные сотрясения совершенно недопустима¹. Большая машина, находящаяся в настоящее время в левом выступе даже и в том случае, если она установлена на полу, настланном по лагам, во время работы будет неизбежно производить сотрясение грунта и стен, которые могут со временем оказаться пагубными для здания при всей их незначительности.

С. Прокофьев, В. Осьмак, Ф. Эрнст.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського,
ф. 279, спр. 832, арк. 5–6.

Додаток 2

ХАРАКТЕР ЕКСПОНАТИВ МУЗЕЮ

I. Геологія

А. Геологічні плани та перекрії Києва.

Б. Зразки ґрунтів.

В. Геологічні досліді Києва.

II. Передісторична доба

А. Знахідки й розкопки на території Києва, починаючи з палеолітичної стоянки на Кирилівській вул. (ІНО, Всеукр. Іст. Музей)

Б. Досліді та матеріали до них.

III. Історична доба УАК

А. Знахідки та розкопки на території Києва (ІНО, Історич. Музей, УАК, Кабінет Українського Мистецтва)

Б. Досліді по топографії Києва та матеріали до них.

В. Краєвиди Києва.

Г. Старовинні мапи та кресленники Києва (Главный Архив Иностранных Дел в Москве, Военно-Топографическое Отделение Главного Штаба в Ленинграде, Київська Городська Управа).

Д. Проводники по Києву.

Е. Моделі та знімки, кресленники і т. ін. як історичних так мистецьких пам'яток.

Ж. Людність Києва:

а) Статистичні дані

б) Типи й костюми

в) Портрети, погруддя, статуї і т.п.: видатних діячів Києва.

г) Біографії та матеріали до них

д) Автографи

е) Медалі, жетони і т.п. з приводу подій у Києві.

ж) Виображення таких подій

¹Тут і далі узкано підкреслення в документах

з) Матеріали до історії побуту в Києві.

З. Адміністративний строй Києва.

а) Знимки, або моделі помешкань

б) Портрети, погруддя і т.п. головних діячів.

в) Автографи, біографії діячів та матеріали до них.

г) Досліди цього строю та матеріали до них.

д) Знимки, медалі, жетони і т.п., що сюди стосуються.

І. Судова справа

а) Знимки, або моделі помешкань

б) Портрети, погруддя і т.п. головних діячів.

в) Автографи, біографії діячів та матеріали до них.

г) Досліди про цю справу та матеріали до них

К. Військова справа.

а) Плани, перекрії, снимки фортець, військових будівель та чинш.

б) Ключі від брам фортець, гармати та інша зброя.

в) Картини, плани, триумфальні в'їздки і т.ин., що стосується Київських військових подій.

г) Портрети, погруддя і т.ин. видатних діячів.

д) Автографи та їх біографії.

е) Відповідні медалі.

ж) Відповідні досліди та матеріали до них.

Л. Наросвіта.

а) Знимки, плани, перекрії, фасади будівель, що займає Нар. Освіта, – її адміністрація, університет, вищі жіночі Курси, політехнікум, художні й музичні школи, середні й нижчі школи

б) Матеріали, що стосуються їхнього життя

в) Вчені Товариства, З'їзди та чинш.

г) Музеї, бібліотеки, виставки, то-що

д) Театри, концерти, народні забави, то-що

е) Портрети, погруддя і т.п. відповідних діячів.

ж) Автографи, біографії їх та матеріали до них.

з) Досліди відповідних установ, видання установ, Товариств і з'їздів і т.п. та матеріали до них.

М. Економічний побут Києва.

а) Торговля, видавництво

б) Фабрики, заводи, друкарні і т.п.

в) Ремеслені цехи.

Н. Шляхи

а) Навігація.

б) Їзда кіньми

в) Залізниця

г) Трамвай

д) Автобуси

IV. Сучасний Київ

А. Людність Києва

- а) Статистичні дані
- б) Портрети, погруддя і т.п. видатних діячів

Б. Адміністрація Києва

- а) Помешкання
- б) Персональний склад

В. Суд

- а) Помешкання
- б) Персональний склад
- в) Діяграми судових справ

Г. Військова справа

- а) Помешкання
- б) Персональний склад
- в) Моделі аеропланів та різних військових приладів.

Д. Урядження Києва.

Е. Собез

Ж. СоцСтрах

З. НарОсвіта

а) Академії, науково-дослідчі установи, вуз'и, художні та музичні школи, всякі інші школи

- б) Вчені Товариства, З'їзди і т.п.
- в) Музеї, виставки, бібліотеки і т.ин.
- г) Театри, кіно, концерти, клуби і т.ин.

И. Економічна справа.

- а) Торговля, видавництво
- б) Фабрики, заводи, друкарні і т.п.

В) Кустарна справа

І. Будівельна справа

К. Релігійна справа.

Л. Пошта, телеграф, телефон, радіо

М. Шляхи: навігація, залізниці, трамвай, автобуси, автомобілі і т.инш.

Академик Ол. Новицький

19 24/XI 27 р.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського,
ф. 279, спр. 832, арк. 10–11.

Додаток 3

АКТ

м. Київ. 1 грудня 1927 року.

Ми, що нижчепідписані Краєвий Інспектор Охорони пам'ятників Матеріальної культури Ф.Л. Ернст і районні Архітекти Управи Впорядкування Окркомгоспу

П.С. Андріїв, Д.І. Катонін, М.К. Паркалаб зробили огляд покрівлі будинку був. Архітектурного Інституту в зароді Софійського собору де тепер розташовувався Архів Давніх Актів. Будинок цей, який збудовано в 1720–1740-х роках, являє собою класичний зразок палацу в стилі українського Барока. Будинок в головних своїх частинах в задовольняючому стані, крім конструкції крокв, які підтримують високу стародавню покрівлю в стилі Барока. Через ту, що невідомо ким за часи – 1922–1023 років випиляно в багатьох місцях на паливо затяжки й частину підкосів деревляних форм заввишки до 3 саженив, конструкція крокв згубила станив кість і такому стані загрожує громадській небезпеці (тим більш, що нижні кінці крокв чимало попсовано гнилою та шашелем). Беручи на увагу більш як 3 саженеви височинь покрівлі, констатуємо що зазначені дефекти легко можуть довести до руйнації й щоб її запобігти треба розпочати відповідний ремонт раніш як випадуть великі маси снігу в наступну зиму.

Красєвий Інспектор Охорони Пам'ятників Матеріальної

Культури

Районні Архітекти

(Ернст)

(Андріїв, Катонін, Паркалаб)

Державний архів Київської області,
ф. Р-433, оп. 1, спр. 811, арк. 11, 20.

Додаток 4

Київську Софію треба зробити заповідником²

Між пам'ятками культури, що заховались від стародавніх часів, Київ має такий пам'ятник, який не тільки являється найдавнішим монументальним спорудженням УСРР дев'ятсотлітньої давности, але й безперечно найціннішим з науково-мистецького боку пам'ятником цілого Союзу СРСР; це – Київська Софія. По своїм архітектурним формам вона майже не знаходить собі аналогії в архітектурі цілого світу, має найрідчайші в світі мозаїки XI-го століття, та єдині в світі фрескові розписи XI–XII-го в., що проливають світло на цілу культуру як давньої України, так і Росії, Візантії, Заходу й усього Союзу.

Тому охорона та дослідження такого пам'ятника є справа великого державного значення не лише для Української Радянської Республіки, але й цілого Союзу СРСР.

У якому ж стані знаходиться ця справа?

Софійська Комісія, що існує при ВУАК, не раз закликала фахівців-інженерів і оглядала Софію для виявлення питання про міцність самої будівлі. Виявлено, що західня стіна собору відхилилась у своїй середній частині, проміж аркбутанами, один з котрих стоїть у хрестильні, а другий супроти неї; що раніше вона підперта була ще двома аркбутанами, які потім знищено, що віковий мікроскопічний рух в осідаючих частинах будови йде своїм шляхом, але-ж безпосередньої швидкої загрози будові відмітити не можна.

Гірша справа з мозаїками.

Мозаїки настільки покриті порохом і закопчені, що, особливо в бані собору, утворили ніби сталактити, й цей порох і копоть не тільки кріпко осіли на мозаїках, але й пройшли проміж смальтами й змінили кольорову тональність.

²Рукопис статті О. Новицького до газети «Пролетарська Правда», яка так і не була надрукована

Крім того, в багатьох місцях випали деякі смальти. У деяких місцях гнізда смальт, що повипадали, заповнені новим тинком, а в деяких – нічим не заповнені, що свідчить про порівнюючі пізніші випадання. При легкому вистукуванні поверхні мозаїк пальцями виявлено, що цілі смуги, за виключенням лише невеликих шматків, разом із ґрунтом відійшли від стіни.

Все вицезгадане, примушує визнати, що стан софійських мозаїк знаходиться в процесі повільного, але неухильного руйнування й викликає неспокій, навіть за близьке їхнє майбутнє.

Що до фресок, то вони теж дуже забруднені, а вогкість, що осідає на стінах, сприяє цьому забрудненню ще більше. Отже перш за все треба добре провітрити собор, щоб уникнути вогкості стін, очистити всі стіни від бруду, але перед очисткою треба закріпити частини розпису, які відстають від стіни. Тинкування на стінах собору має візантійський характер, – вапно змішане не просто з піском, а трапляються половина та солома вівсяна, як домішка, – через це воно міцне й зручне. До цього тинкування й треба прикріпити розпис. Це закріплення олійних фар сприятиме зміцненню фресок, бо шар фарби забрав з собою й фреску.

Негайно ж треба встановити постійний і систематичний догляд за температурою й вогкістю повітря в соборі, за його регулярною вентиляцією.

Що ж до наукового дослідження пам'ятки, то необхідно: а) перевести всі роботи, що стосуються з'ясування будівельної історії й сучасного стану будинку, б) перевести розкопки, як у межах садиби Софії, так і в самому соборі, в) вивчити мозаїчну й фрескову розпис собору з боку технічного й художньо-історичного; г) дослідити все оздоблення будинку й всі окремі пам'ятки старовини й мистецтва, що з ним зв'язані, д) виконати кресленники, малюнки, фотографії, зліпки, які необхідні для наукового вивчення Софії на користь всесвітньої мистецтв; е) перевести всі необхідні архівні та літературні дослідження щодо документальної історії Софії, ж) видати загальну монографію про Софію.

Софійська Комісія, в міру можливості, за допомогою Інспектури по охороні пам'яток культури та Київського Губвиконкому, де-що робила згідно з цим планом, а саме: відкрито досі невідому фреску XVII в. в головному вівтарі, реставровано найвидатніший в Софії пам'ятник станкового малярства, відомий під назвою «Микола Мокрий», проведено розкопки на садибі Софії, які виявили фундаменти надзвичайно цікавої в архітектурному відношенні будівлі.

Ця будівля належить до XVII сторіччя, але частково спирається на мурування великокнязівської доби XI–XII в. Розкопи виявили план будівлі, знайдено чимало кафлей високої художньої вартості, різьблені плити червоного пісковика, посуд тощо. Під будівлено виявлено старовинні ходи з захисними нішами, що тягнуться в напрямку собору.

Переведено роботи по закріпленню фресок в південній башті собору, причому за сферичним трикутником відкрита невідома раніше самого прекрасного зберігання фреска. Усю цю фреску вирішено було поки-що не відкривати, гадаючи, що треба щось з такого цікавого залишити й нашим нащадкам, щоб і для них збереглася нічим непопсована старовинна фреска.

Вважаючи, що небезпечний стан мозаїк вимагає піклування, якнайскоріше зробити з них копії, пре ступлено до цих копій, які робляться так: знімаються фотографії,

знімок збільшується до натуральних розмірів й розфарбовується. Таким чином мозаїка не підлягає ніякої небезпеки за час копіювання.

Робляться досліди над мікрофлорою, зібраною в соборі.

Нарешті переведена розчистка мозаїки, що знаходиться в бані.

Я не кажу про архівні й літературні роботи, які проводяться весь час.

Але треба зазначити, що все ж такі як слід роботи проводиться не могло, як через брак відповідних коштів, так і через те, що досі Софію використовує релігійна громада.

Використовування такого пам'ятника з культурною метою безперечно зв'язано, крім того, і з певною небезпекою для самої будови, особливо через випарювання від великої маси людей, яке осідає на стінах і спричинило до псування стану фресок і мозаїк.

Для організації правильного дослідження Софії й для виявлення перед широкими масами робітництва й селянства величезного наукового, мистецького й загальнокультурного значення необхідно перетворення собору на музей з постійним штатом і самостійним бюджетом, необхідно видрукування, крім великих капітальних видань, також популярних брошур й серії листівок з виображенням будови, її деталей та окремих пам'яток, зв'язаних з нею. Необхідно оголошення цієї садиби кол. Софійського монастиря, в межах його старих стін, Державним Софійським Заповідником, яке єдине зможе достатньою мірою забезпечити правильний постійний догляд, охорону й всебічне дослідження як самої Софії, так і усієї її садиби, з її пам'ятками, що знаходяться на землі. й підведе під це дослідження тверду юридичну й економічну базу.

Конче потрібно й бажано, щоб і місцеві органи влади (виконком і міськрада) взяли б ретельну участь в охороні такого величезного пам'ятника культури, як Софія, який розташовано на терені Києва.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського,
ф. 279, спр. 523, арк. 1–4.

Джерела та література

1. Державний архів Київської області (далі – ДАКО), ф. Р-862, оп. 1, спр. 136, арк. 13; Протокол засідання секції мистецтв Українського наукового товариства в Києві № 22 // Збірник секції мистецтв – К., 1921. – С. 163–164; Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні 1917-1941 рр.: в 2 ч. – К., 1995. – Ч. 1: 1917 р.- середина 20-х років. – С. 79–80; Нестуля О., Нестуля С. Створення музею культури і побуту в Києві // Історія релігій в Україні: Праці XI-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 16–19 травня 2001 року). – Львів: Логос, 2001. – Кн. 1. – С. 291–292.
2. Нестуля О., Нестуля С. Вказана праця. – С. 291.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3984, оп. 3, спр. 30, арк. 2, 13.
4. ЦДАВО, ф. 3984, оп. 3, спр. 34, арк. 46, 49; ДАКО, ф. Р-862, оп. 1, спр. 7, арк. 2.
5. ЦДАВО, ф. 3984, оп. 3, спр. 30, арк. 38.
6. Там само, спр. 34, арк. 46, 49.
7. ДАКО, ф. Р-4752, оп. 6, спр. 295, арк. 2; Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського (далі – РФ ІМФЕР), ф. 13, оп. 5, спр. 291, арк. 2зв.
8. Науковий архів Інституту археології НАН України (далі – НА ІА НАН України), ф. ВУАК, спр. 16, арк. 1; спр. 93, арк. 26; спр. 96, арк. 14; спр. 410/3, арк. 27; спр. 410/4, арк. 1.
9. Там само, спр. 410/3, арк. 2–4, 6–11, 14.

10. Там само, спр. 36, арк. 18–19.
11. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 279, спр. 832, арк. 1–3, 5–6; НА ІА НАН України, ф. ВУАК, спр. 12, арк. 6–7; спр. 21, арк. 33–34; спр. 36, арк. 18–19, 22–24; спр. 37, арк. 23, 35, 37; спр. 410/2, арк. 25; спр. 410/3, арк. 2–4, 6–11, 14; ЦДАВО, ф. 3984, оп. 3, спр. 107, арк. 34.
12. ДАКО, ф. Р-4156, оп. 1, спр. 14, арк. 85, 252–252 зв; спр. 21, арк. 114.
13. ІР НБУВ, ф. 279, спр. 831, арк. 2, НА ІА НАН України, ф. ВУАК, спр. 3, арк. 26.
14. ІР НБУВ, ф. 279, спр. 831, арк. 2–3.
15. Там само, арк. 3; спр. 832, арк. 7-9; НА ІА НАН України, ф. ВУАК, спр. 410/4, арк. 1.
16. ІР НБУВ, ф. 279, спр. 832, арк. 7-9.
17. Там само, ф. 10, спр. 4369, арк. 11; спр. 4370, арк. 12; спр. 4373, арк. 16–17.
18. ІР НБУВ, ф. 279, спр. 832, арк. 7–9.
19. ДАКО, ф. р-433, оп. 1, спр. 811, арк. 11, 20.
20. ІР НБУВ, ф. 10, спр. 4234, арк. 4–5; спр. 4258, арк. 19.
21. Там само, спр. 2972, арк. 18.
22. Там само, спр. 2970, арк. 9зв.
23. ДАКО, ф. Р-213, оп. 1, спр. 18, арк. 2; РФ ІМФЕР, ф. 13, оп. 2, спр. 18, арк. 7зв.
24. Державний архів м. Києва, ф. Р-1, оп. 1, спр. 5475, арк. 19, НА ІА НАН України, ф. ВУАК, спр. 374, арк. 86–90; спр. 413/а, арк. 6; спр. 413/б, арк. 4–5.
25. НА ІА НАН України, ф. ВУАК, спр. 322, арк. 7–8.
26. РФ ІМФЕР, ф. 13, оп. 2, спр. 18, арк. 7зв.
27. ІР НБУВ, ф. 279, спр. 523, арк. 1–4.
28. Там само, ф. 10, спр. 3309, арк. 164; спр. 4236, арк. 2–3; спр. 4239, арк. 1–12.

Иванысько С.И. Попытки создания Муниципального музея города Киева на базе Митрополичьего дома Софии Киевской в 20-х годах XX века.

В статье описывается состояние архитектуры Митрополичьего дома Софии Киевской в 1920-х гг. и попытки создания на его базе Муниципального музея города Киева.

Ключевые слова: Митрополичий дом, София Киевская, музей города Киева, охрана памятников.

Ivanysko S.I. Creation's attempts of Municipal Museum of Kyiv city on basis Metropolitan's house in St. Sophia during 1920th

In the article the condition of the architecture of the Metropolitan's house in St. Sophia during 1920th is described. Also creation's attempts of Municipal Museum of Kyiv city on it's basis are analysed.

Key words: Metropolitan House, Sophia Cathedral, museum of Kiev city, protection of heritage.

Подано до друку: 22.03.2016 р.